

JEDNA KRAJINA, DVA SVETY: POVAŽIE V CESTOPISNÝCH TEXTOCH GRÓFA MEDŇANSKÉHO A ŠTÚROVCOV

STANISLAVA MOYŠOVÁ

MOYŠOVÁ, Stanislava: *One Country, Two Worlds: Váh River Valley in the Travelogue by Count Mednyanszky and in the Travelogue Texts by Members of Ludovít Štúr Group*, 2024, Vol. 6, Issue 2, pp. 25 – 33. DOI: 0.17846/CEV.2024.06.2.25-33.

ABSTRACT: The travelogues written during the Romanticism era in Central Europe literatures were marked by nationalism and picturesque. This study compares the well-known travelogue of Count Mednyanszky, a proponent of Hungarian cultural nationalism, and points out that by applying different means that the aim of the travelogue is to reinforce a sense of belonging, and also to present Upper Hungary as a picturesque region that is interesting to foreigners. On the other hand, the travelogues from young intellectuals from Ludovít Štúr generation are written in the spirit of the emerging Slovak political nationalism. These travel writings mainly seek to inform his own contemporaries and see them as the *gnóthi seauton* of the Slovak nation.

KEYWORDS: Travelogue. Nation. Nationalism. Picturesque. Romanticism.

ÚVOD

Cesta ako podporná štruktúra narácie orálneho či písaného príbehu patrí medzi starobylé literárne postupy. Cestu „tam a naspäť“ absolvoval Homérov Odyseus a o pár tisícročí neskôr v úplne inom civilizačnom a literárnom kontexte ju vykoná aj Tolkienov hlavný hrdina vo fantasy epopeji *Pán prsteňov*. Hrdina rozprávania sa po rokoch vracia presne na to isté miesto, z ktorého odišiel, no posilnený a pretvorený životnou skúsenosťou. Častým sujetovým pozadím je aj cesta z jedného bodu do iného, kde literárna postava prechádza cez rôzne peripetie a odchádza morálne či osobnostne pretvorená novou skúsenosťou¹. Oba typy ciest sú konštantou literárnych textov od nepamäti. Literárny žáner cestopisu nemá presne vymedzené formálne definície: môže obsahovať prvky autobiografie, memoárov, alebo dokonca aj neliterárne texty. Dôležité však je, že predstavuje významný doklad o „podobe a premene kultúrnych reprezentácií a estetických diskurzov rovnako ako diela, ktoré považujeme z hľadiska umeleckého alebo literárnohistorického za závažné“ (Faktorová 2012, 10).

PREMENY CESTOPISU NAPRIEČ STÁROČIAMI

Cestopisná literatúra slovenského literárneho priestoru v prvej polovici 19. storočia zachytávala a odzrkadľovala spoločenské impulzy, ktoré sa prirodzene premietali do jej obsahu, štýlu a štruktúry. Z cestovateľa 16. či 17. storočia, ktorého putovanie cez neznáme krajiny často predstavovalo literárnu podobu antropologického monomýtu, sa v 18. storočí stáva osvietený dobrodruh bez bázne a hany, ktorý vďaka využitiu najnovších poznatkov vedy a techniky, jazykovým znalostiam a osobnostným vlohám dokáže využiť náročné situácie vo svoj prospech a presadiť sa za hranicami svojho rodného kraja, alebo skôr kúrie či kaštieľa. Typickými predstaviteľmi barokového,

¹ Napríklad aj v novelistickej a poviedkovej tvorbe 19. storočia (porov. Truhlářová 1999, 39).

„monomýtického“² pútnika v literatúre súčasného slovenského priestoru sú evanjelickí kňazi Daniel Krman³, Tobiáš Masník a Ján Simonides⁴. Dej ich cestovných denníkov sa odvíja na pozadí tureckých a náboženských vojen a tieto tragické udalosti, ako aj neustále obavy o život pri cestovaní, priamo ovplyvňujú aj samotnú výstavbu textu. Strohá narácia udalostí neponecháva mnoho priestoru na emocionálne výlevy, farbisté opisy miest, prírodných krás, architektúry či etnografických črt. Prirodzene, veď cestovatelia, ktorých diela sa zvyknú zaraďovať do barokovej literatúry, svoje diela koncipovali ako príbeh na odvíjajúci sa na pozadí osi Ja (pozemský, dočasný, „sekulárny“ svet) – Boh (večnosť, transcendencia, Božia prozreteľnosť), kde to, čo v súčasnosti nazývame estetické kvality textu, nemali ani len sekundárnu úlohu, čo platí najmä v prípade Masníka a Simonidesa, ktorí boli z náboženských dôvodov odsúdení na galeje. Na druhej strane, pisateľ cestopisu v 18. storočí je neraz autorom polofiktívneho cestopisného textu, ktorý sa z hľadiska typológie literárnych žánrov zaraďuje aj medzi memoáre. Osvietenské rozprávačské Ja sa pohybuje v nových súradniciach, ktoré určuje poznávanie skutočnosti prostredníctvom rozumu, úsudok a pozitivistický odstup od skúmaných prírodovedných či spoločenských javov. Rozprávač prekračuje hranice nielen geografické či civilizačné, ale aj hranice medzi disciplínami či vednými odbormi, syntetizuje poznatky a využíva ich na svoj prospech. Príkladmi osvietenského memoárového cestopisu môžu byť memoáre Mórica Beňovského⁵ (rok vydania 1791) a Františka Tótha⁶ (rok vydania 1784), ktorých spája fakt, že obaja autori mali väzby na Horné Uhorsko a oba texty boli napísané po francúzsky, keďže diplomatickú a vojenskú kariéru rozvíjali na francúzskom kráľovskom dvore.

Devätnáste storočie s nástupom romantizmu vo výtvarnej, ale aj literárnej tvorbe prináša nové filozoficko-estetické a ideové vnímanie sveta. Cestovatelia začínajú (okrem exotických krajín)⁷ objavovať kraje, v ktorých sa narodili, alebo ktoré považujú za vlasť alebo kolísku európskej kultúry a vzdelanosti.⁸ Z Anglicka sa už koncom 18. storočia začína šíriť estetika malebnosti (Koliová 2019, 99), ktorá preniká do stredoeurópskej literatúry a výtvarného umenia začiatkom 19. storočia (Píšová 2024, 85). Zároveň sa však z hľadiska politicko-historického vývoja v Európe začínajú prejavovať národné hnutia, čo má vplyv aj na obsah cestopisnej tvorby.

OBJAVOVANIE ZNÁMEHO SVETA

V centre našej pozornosti budú cestopisy prvej polovice 19. storočia, ktoré vznikali práve na pozadí spomínaných spoločensko-historických tendencií. Pôjde o texty, ktoré sa stretávajú v topografickom priesečníku súčasného Slovenska či vtedajšieho Horného Uhorska, presnejšie v údolí Váhu, no pochádzajú z dvoch spoločenských a literárnych okruhov, ktoré o sebe v danej dobe vedeli, no

² Monomýtus sa tu chápe ako základný pôdorys všeobecného mytologického vzorca hrdinského dobrodružstva, ktorý pozostáva z motívov prekážok, nebezpečenstva a šťastného konca, alebo zjednodušene ide o vzorec, ktorý predstavujú rituály prechodu: *odlúčenie – iniciácia – návrat* (porov. Campbell 2018, 31 – 32).

³ Daniel Krman. *Cestovný denník (Itinerarium 1707)*, z latinčiny do slovenčiny preložila Tatiana Kusá (1984, 2008).

⁴ *Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masníka* (1675 – 1677), edične pripravil a z latinčiny preložil Jozef Minárik (1981); viac o monomýtickom pôdoryse ich cestopisu Moyšová (2023).

⁵ Beňovský, Mórica. *Pamäte a cesty I a II*. Z francúzskeho originálu preložila Andrea Černáková.

⁶ Daniš, Miroslav (ed.). 2022. Z francúzskeho originálu preložila Petra Bachoriková a Stanislava Moyšová.

⁷ Porov. Píšová 2022a, 31; Píšová 2022b, 101.

⁸ V tejto súvislosti možno upozorniť na štúdie Z. Vargovej, ktorá analyzuje obraz Talianska v rámci slovenskej cestopisnej tvorby 19. storočia. Pozri napr. Vargová 2024a, 41 – 48; Vargová 2024b, 1 – 15.

z logických dôvodov nedošlo k ich prekryvaniu, veď ich autori pochádzali z odlišných spoločenských vrstiev obyvateľov Uhorska a náležali k odlišným literárnym zoskupeniam vo svojej dobe. Na jednej strane je to literárna tvorba na vtedajšej literárnej a kultúrnej periférii v rámci Uhorska (štúrovci), na druhej strane dobre známy publicista a predstaviteľ literárnej tvorby vtedajšieho kultúrneho centra Alojz Medňanský. Korpus analyzovaných textov tvorí čitateľsky pomerne dobre známy cestopis z pera príslušníka starej uhorskej šľachty grófa Alojza Medňanského *Malebná cesta dolu Váhom*⁹, a cestopisné, zo žánrového hľadiska heterogénne texty predstaviteľov štúrovskej generácie¹⁰. Estetike malebnosti budeme venovať len okrajovú pozornosť, keďže túto rovinu v niektorých štúrovských cestopisoch a v Medňanského texte do hĺbky preskúmala Marianna Koliová (2019). V tomto článku sa pokúsime ukázať, ako spoločenské ukotvenie autorov ovplyvňovalo ich kreovanie pohľadu na krajinu a ľudí v nej a aké sú motívy, v ktorých sa stretávali.

GENÉZA TEXTU O CESTE

Z typologického hľadiska sa Medňanského text diametrálne líši od štúrovských cestopisných črt. Medňanského *Malebná cesta dolu Váhom* vznikala premyslene, na základe akvarelových medrytín zobrazujúcich romanticky stvárnené považské hrady a významnejšie sídla, cez ktoré Váh preteká. Je veľmi pravdepodobné, že ich autor, významný maliar Joseph Fischer (1769 – 1822), takisto vykonal cestu dole Váhom plťou, podobne, ako barón Alojz Medňanský na začiatku leta 1822, keď Fischer zomrel. Pri akvareloch pôvodne figurovali len krátke popisky po francúzsky, maďarsky a nemecky, čo bola príčina, že sa edícia stretla s malým ohlasom (podľa predhovoru Medňanského k prvému vydaniu v roku 1826). Akvarely sa nakoniec stali podporným vizuálnym elementom pre text, v ktorom sa prelínajú pasáže informačného charakteru (dlhá stať o povodniach a opatreniach proti nim, ktoré krajinská vláda realizuje; informácie o lesníctve, priemysle a remeslách), historické exkurzy, lyrizujúce fragmenty popretkávané rozvitými metaforami a alegóriami s použitím antickej mytológie, povesti¹¹ viažuce sa k daným miestam či etnografické pozorovania. Navyše, Medňanský svoju publikáciu píše pre „turistov“ vo vtedajšom zmysle slova – teda pre príslušníkov vlastnej spoločenskej vrstvy, ktorí si cestovanie zo záujmu o cestu samotnú môžu dovoliť. A na mnohých miestach už nesie znaky turistického sprievodcu: autor radí, ktoré cesty sú dobré, na ktoré prístenné hostince sa možno spoľahnúť, čo si so sebou zobrať na cestu plťou, aké prírodné krásy nemožno obísť (napríklad Demänovskú jaskyňu).

Naopak, oproti Medňanského textu, ktorý aj vďaka úvodnému rozvitému prirovnaniu¹² z hľadiska narácie predstavuje uzavretý príbeh s vopred danou konštrukciou, sú štúrovské texty z hľadiska žánrového rôznorodou zmesou.

Keďže vydavateľské možnosti skupiny mladých slovenských intelektuálov boli obmedzené, ich správy z ciest vychádzali časopisecky a desaťročia zostávali len v rukopisoch či v rukopisne šírených časopisoch a zábavníkoch (Eliáš 2010, 238). Štúrovské cestopisy boli médiom, „ktorým sa šírili myšlienky slovenského národného hnutia“ (Molda 2014, 239). Motív cesty a napísania

⁹ Pôvodina pod názvom *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn* vyšla po nemecky v rokoch 1826 a 1844 v Pešti, v roku 1844 vyšiel maďarský preklad, slovenský po prvýkrát až v roku 1962.

¹⁰ Pozri pramene.

¹¹ Medňanský zrejme ako prvý autor 19. storočia spracoval ľudovú povesť Margita a Besná (Jánovi Bottovi vyšla známa balada na túto tému v roku 1879 v časopise *Orol*).

¹² Považie a jeho geografickú členitosť prirovnáva v úvode k ľudskému životu, „ktorý uvedie šuhaja do sveta vznešenými a veľkými pocitmi, vzlet muža v širšej pôsobnosti ubíja starostou, až napokon starca, [...] unudeného jednotvárnosťou stále rovnakých životných podmienok, dovedie po úplný jeho koniec“ (Medňanský 2007, 69), a v závere sa k tomuto prirovnaniu vracia: „Ako životom omrzený, nič už od sveta neočakávajúci starec plazí a vlečie sa pomaly a lenivo Váh v poslednom úseku svojho toku“ (ibid., 218).

cestopisu mohol byť rôzny (výkon funkcie, cestovanie za vzdelaním, spoznaním vlastnej krajiny, šírením idey slovanskej vzájomnosti). Čitateľ, na ktorého sa obracajú autori, je jeden z nich, texty majú neraz dôverný charakter a bez úvodu začínajú *in medias res*¹³, čo poukazuje na to, že okruh potenciálnych čitateľov bol v danej situácii a dobe úzky a dobre známy.

V Medňanského texte, ktorý v sebe spája cestopis, cestovateľskú príručku a oslavu rodného kraja v duchu vtedajšieho rozvíjajúceho sa uhorského patriotizmu, možno badať, ako sa v jeho prístupe k Považiu reflektuje starobylé príslovie uhorskej šľachty z čias, keď úradným jazykom kráľovstva bola ešte latinčina: *extra Hungariae non est vita, et si est, non est ita*. Nevyhýba sa opisu tragických udalostí povodne v roku 1813, ktorej následky boli viditeľné ešte v roku 1822 (dokonca na dvoch miestach – prvýkrát v prehľadnej tabuľke v úvodnej kapitole, druhýkrát v expresívnom a detailnom opise udalostí¹⁴), no Považie je preňho predovšetkým symbolom uhorskej vlasti, kde každý hrad a zámok svedčí o kľúčových momentoch dávnych uhorských dejín. Pasáže o historických udalostiach sa proporčne striedajú s povestami a lyrickými opismi. Konceptia „otčiny“ u Medňanského tak pozostáva z dvoch prvkov: politické dejiny Uhorska a uhorských rodov (on sám je príslušník jedného z najstarobylejších rodov Horného Uhorska), teda „slávna minulosť“ s romantizujúcou záľubou v strašidelných cimburkách opustených hradov a povestiach¹⁵ na jednej strane, a krajina (geografický prvok) na druhej strane, s prírodnými krásami alebo s jej špecifikami (napríklad kúpele v Trenčianskych Tepliciach a Piešťanoch). Najmä hrady a život v nich autor vníma ako žijúcich svedkov dávnych čias, tým viac, ak sú obývané. Na Oravskom hrade sa modlí „v teže kaplnke, pred tým istým oltárom, kde bradatí bojovníci a až po oči cudne zahalené panie prosili nebesá, aby vyslobodili otčinu spod tureckého jarma“ (Medňanský 1962, 95). Nadchýna sa, keď sa stretáva so skutočnosťou, ktorá spája dejiny so súčasným svetom, ako v prípade hradu Červený kameň, kde vidí minulosť pretvorenú na prítomnosť a v hradnej panee ideál uhorskej ženy a manželky: „Žijúc pre manžela a deti a nachádzajúc v ich láske i v starosti o ich výchovu radosť, rozptýlenie i potešenie, trávili uhorské matróny svoj život vo vysokých hradoch v tichej osamotenosti, ale v pokojnom vedomí manželských i materských povinností“ (ibid., 209). To je jediná zmienka o ženskom prvku v cestopise.

Autor žije „oficiálne“ dejiny Uhorska aj vďaka tomu, že ako príslušník vyššej šľachty má vstup do sídel a zámkov, v ktorých sa stretáva s ich obyvateľmi. Z opisu zámku v Orlovom pri Považskej Bystrici vyplýva, že videl zbierku obrazov, v Lednických Rovniach obdivuje upravený zámocký park grófa Aspremonta na spôsob anglických sídel, dvanásť kanadských topoľov, ale aj Minervin chrám či vyberanú knižnicu, v Dubnici zasa zámok grófa Illésházyho, jeho park s pomarančovníkmi, či zámok štátneho ministra Jozefa Erdődyho v Hlohovci so skleníkmi s ananášovníkmi, na spôsob šľachtických cestovateľov začiatku 19. storočia, ktorým v neprítomnosti majiteľov nehnuteľností otvárali brány správcovia či majordómovia.

V štúrovských cestopisoch sa cestovatelia dostávajú na hrady a zámky len ojedinele, v tom prípade, ak v rámci šľachtickej rodiny pôsobí ich druh, ako napríklad Janko Matuška, „vychovávateľ

¹³ Napríklad J. M. Hurban uvádza svoju prechádzku po považskom svete týmto konštatovaním: „drahý Vedoslav sa zabavil u mňa istý čas a potom ho vlny tohto podvrhnutého života hnali do jeho sveta, do večne mocných Tatier“ (Hurban 2010, 6), ďalej informuje čitateľov, že „Ludovít prišiel až celkom večer i so Samkom z Turca a Považia“ (ibid., 18).

¹⁴ Tento farbistý opis vydesil aj samého autora: „Aký som šťastný, že na cit tak pôsobiace obrazy boli len výplodom mojej fantázie a dobrotivá prozreteľnosť ma nezaviedla na toto dejisko nesmierného žiaľu, kde sa všetko, čo sa len slabo premietlo v mojej predstave, odohrávalo sa v srdcelomnej skutočnosti“ (Medňanský 1962, 97).

¹⁵ Na tematickom hrade „zlí duchovia vystrájakujú pekelné výčiny a v strašidelných podobách chodia po chodbách, stenajúc a zavýjajúc“ (Medňanský 1962, 126), čím sa autor blíži k estetike gotických románov, ktoré zažívali zlatý vek v anglickej literatúre 19. storočia.

panských detí“ v kaštieli v Oravskom Podzámku, ktorý Pavla Dobšinského odvedie až na „*samu-
čičký vrchovec Oravského hradu*“ (ibid., 64)¹⁶. Vo väčšine prípadov sa autori obmedzujú na zmien-
ku o kaštieli či zámku, ktorý zahliadnu v diaľke. Ako mladí evanjelickí intelektuáli navštevujú
najmä svojich priateľov evanjelických farárov alebo učiteľov.

BEZCITNÝ PLTNÍK A ĽUD ŠPATNOKRÁSNY

Medňanský pred napísaním cestopisu sám absolvoval púť na plti. Do styku prišiel s pltníkmi,
ktorých v troch zmienkach charakterizuje jednak otužilosťou¹⁷, telesnou konštrukciou a napo-
kon alkoholizmom¹⁸: „*Je naskrze nepochopiteľné, ako títo ľudia, i keď celá stavba ich tela svedčí
o mocnosti a neochabujúcej sile svalov, vydržia namáhavo veslovať po celý dlhý deň. Iba keď si ich
dôkladnejšie všimame, zdá sa naozaj, že to zmôžu jedine pálenkou, ktorá teda pri miernom poží-
vaní je skutočnou potrebou pltníkov na Váhu. Veď pálenka je ich modlou, a čo nezmôžu peniaze,
odmena, prosby, ba ani sluby či hrozby, to dokáže dúšok ostrého*“ (ibid.).

Napokon, pltníci sú „bezcitní“, lebo nevnímajú architektonické ani prírodné pamätihodnosti,
keďže im záleží len „*na pálenke a na tom, aby čo najrýchlejšie dosiahli cieľ cesty*“ (ibid., 191).

V štúrovských textoch autori pranierujú alkoholizmus Slovákov, no nie v prípade obyvateľov
Považia a už vôbec nie v prípade pltníkov. Naopak, Dobšinský, ktorý v zmysle romantického púť-
níka neorganizuje cestu, ale improvizovane naskočí „*na plť k mladému, smelému pltníkovi*“, vyzdvi-
huje vrúcnu ľudovú nábožnosť pltníkov zoči-voči vodnému živlu: „*[pltník] zhodil červenou šnúrou
obviazaný klobúk, prežehnal sa proti Považskej diere, klakol na jedno koleno, ticho sa modliac a vrúc-
nym šepotom vypúšťajúc pomedzi pery meno svätej Márie, rodičky Božej*“ (Dobšinský 2010, 154).
Idealizácia vidieckeho obyvateľstva ako protikladu meštianskeho obyvateľstva je všadeprítomná:
dievčatá na Liptove sú švárne, Hurban sa zamýšľa nad „*arkadickým životom Slovákov*“; uvedomuje
si, že „*kopaničiari snívajú zas o meste, o pekných palácoch a o hojnosti všetkých rozkoší*“, no nakoniec
uzatvára, že „*napokon však je tento ľud spokojný, veď žije vo tisícročných zvykoch*“. Považie je jed-
noducho symbol slovenského prvkú, veď „*každá dolinka a každý vršok má svoje nuansy zvykové,
jazykové aj odevové. Ale všetky na jednom základe slovenského života stoja*“ (Hurban 2010, 10 – 11).

(NE)EXISTENCIA SLOVENSKEHO ETNIKA A SLOVENČINY

Medňanský používa výrazy „Slovák“ a „slovenský“ pri konštatovaniach etnografického charakte-
ru. Reflektuje síce aj existenciu bernolákovskej slovenčiny¹⁹, no ako zástanca uhorského naciona-
lizmu má k jazykovým požiadavkám rodiaceho sa slovenského národného hnutia negatívny po-
stoj²⁰: naopak, v iných textoch sa zamýšľa nad tým, ako maďarčinu ešte viac rozšíriť. Potenciálneho
používania iného jazyka ako maďarčiny v rámci príslušníkov *natio hungarica* sa dotkne len jednou
zmienkou:

„*Ďaleko na juhu sa nám len v jasnom slnečnom svetle zajaľujú pozlátané hroty veží zo Svätého
Martina (Szent Márton), ako rýchle letiaci blesk, ktorý sa vnára do znižujúcej sa oblohy, akoby
oznamoval, že obyvatelia tohto kraja nájdu len právo a spravodlivosť v stoličnom dome, ktorý bol*

¹⁶ Pozri Dobšinský 2010, 169.

¹⁷ „*Otužili Slováci sú navyknutí na všetky možné ťažkosti, najmä na zlé počasie, a preto sa uspokojia i s má-
lom*“ (ibid., 63).

¹⁸ „*Pltník, hodnotiaci kvalitu pálenky podľa toho, ako veľmi škriabe v hrdle, vracia sa posilnený a odvážnejší
ku svojej práci, ktorú začína zvyčajne so spevom*“ (ibid., 87).

¹⁹ „*Trnava s okolím je známa, že sa tam hovorí najčistejším slovenským nárečím a najpôvabnejšími výrazmi
a pokladá sa za hlavné stredisko slovenčiny*“ (Medňanský 1962, 203).

²⁰ Porov. Tibenský 1962, 30 a ďalej.

postavený kvôli poradám pre všeobecné blaho. O ďalšie nesplnené želania sa tam usilujú márne“ (Medňanský 1962, 99). Táto veta sa nachádza vo vydaní z roku 1826 a aj 1844, čiže je jasné, že autor tým nemohol mať na mysli rozvíjajúce sa intelektuálne hnutie mladých Slovákov, ktorí sa začali zoskupovať okolo Štúra až koncom tridsiatych rokov 19. storočia a geografické centrum, ktoré ich spájalo, bol Prešporok (napr. Turcerová-Devečková 2024, 30 a ďalej) a nie Turčiansky Svätý Martin. Medňanský mal na mysli príslušníkov strednej šľachty, turčianskych zemanov, ktorí sa schádzali na rokovania v župnom dome a používanie maďarského jazyka schválili ako posledná župa v Uhorsku, čiže až v roku 1841. Rodným jazykom väčšiny zemianskych rodov v Turci bola totiž slovenčina, a to, že stredná šľachta neovládala maďarčinu ani neskôr, dokladajú hojné správy v dobových periodikách, ako napríklad aj Štúrove *Slovenské národné noviny*, ktoré uvádzajú, že pri rokovaníach sa v župnej sále neraz ozývajú výkriky: „*Po Slovenski, po Slovenski! My chceme vedieť, čo sa tu robí!*“²¹.

Podobný zamietavý postoj má Medňanský aj k dejinným obdobiam, siahajúcim pred vznik arpádovského kráľovstva, teda predtým, ako sa maďarský prvok začal presadzovať v politicko-štátnych štruktúrach podunajskej kotliny. Keď sa plaví popri Sereďi, všima si „[štvoruhľú vežu, ktorá] *vyčnieva ponad strechy, dvíha sa i ďaleko nad dejinami starých Maďarov, až do nejasných čias Veľkej Moravy, ktoré dosť dlho zamotával Svätopluk a jeho biely kôň*“ (Medňanský 1962, 210). V percepcii tohto významného publicistu prvej polovice 19. storočia teda boli uhorské dejiny predovšetkým maďarskými dejinami.

Texty štúrovských autorov, prirodzene, príbehmi z uhorských dejín a romantizujúcimi pohľadmi do minulosti neoplyvajú, no nevyhýbajú sa tomu, čo by sme dnes nazvali dobovými *love stories*, teda príbehom, ktoré sa tradovali v dobovej uhorskej historiografii, ako „strašná“ láska medzi Františkom Vesselényim a Máriou Széchyovou (Modráni – Zorkóci 2010, 222). V štúrovských cestopisoch sa vo väčšej miere zaznamenávajú postavy a povesti, ktoré obsahujú alebo hypoteticky konotujú slovenský prvok, ako napríklad povesť o Raguslavovi (ibid., 229) alebo postava Matúša Čáka.

STYČNÉ BODY: KRAJINA A KURIOZITY

Cestopisy štúrovcov a Medňanského majú spoločné priesečníky, oporné body v krajine, ktorým sú nezvyčajné prírodné útvary, ako napríklad Kriváň²² alebo Manínska tiesňava, ale aj rôzne kuriozity, ako napríklad prirodzene mumifikované mŕtvolky v krypte svätajánskeho kostola, či „jedovaté výpary“ nad prameňom sírnatéj vody vo Svätom Jáne, kde u Dobšinského a Medňanského opis vykazuje mnoho spoločných čŕt.

Práve pri Súľovskej doline si Medňanský uvedomuje nezlučiteľnosť romantickej estetiky a objektívnej reality: „*Chudobný otec rodiny, ktorý si zo skúpej zemičky v potu tváre lopotnou prácou vynúti skromnú poživku, vidí v bralách len nepriateľských zlodejov, okrádajúcich ho o kúsok zemičky [...]; často usudzujeme prenáhle, príliš rýchle, ba neraz priam bezcitne, keď nám za meradlo slúži iba zdanie*“ (Medňanský 1962, 74), no zároveň ako romantický subjekt si uvedomuje rozpor medzi skutočnosťou a romantizujúcim náhľadom na svet len pri stvárnení prírody: „*sladké mámenie, prečo sa tak rýchle rozplyníš v drsnej skutočnosti?*“ (ibid., 105). V jeho cestopise sa tak prelína racionalisticko-pozitivistický prístup s romantizujúcim náhľadom na skutočnosť. Medňanský naplňa charakteristiky typického cestovateľa romantizmu. Len u neho sa stretávame s myšlienkou

²¹ *Slovenské národnejšie noviny*, 21. október 1845, č. 24, s. 94. Citované podľa Demmel 2017, 50.

²² „*Aký to pohľad! Aký bázeň vzbudzujúci cit prenikne človeka pri pohľade na tohto veľikána, ktorý v celej krajine nikoho neuznáva nad sebou... Zbadáme, aké priliehavé je slovenské pomenovanie podľa tvaru tohto končiara Kriváň*“ (Medňanský 1962, 71).

nebezpečia, ktorá je pre pútnika jeho obdobia príznačná: „*Je čosi romantického pri pomyslení, že sa vrháme do nebezpečenstva. Zmocní sa nás napätie, ktoré nás zo všednosti každodenného života pozdvihne do vyšších sfér*“ (ibid., 102).

MALEBNOSŤ V SLUŽBE NÁRODA

Hlavnou črtou Medňanského cestopisného textu je vizuálna malebnosť, ktorá sa premieta do štylistickej malebnosti pomocou bohatých metafor či rozvitých prirovnaní, no jeho nacionalizmus²³ je všadeprítomný, veď už v úvode k prvému vydaniu sa vyznáva z dôvodov, pre ktoré cestopis napísal: „*Verným opisom otčiny lásku k nej upevniť, ba ešte zvýšiť*“. A pridáva ďalšie, takpovediac osvetové ciele: „*A za hranicami pretrhnúť tmavú clonu, ktorá už prídlho zastierala krásny kraj pred zrakmi cudzincov a zaraďovala ho do rovnakej kategórie s východnými susedmi*“ (ibid., 52). Medňanský sa teda snažil prezentovať Horné Uhorsko ako romantickú, malebnú krajinu, vhodnú pre návštevu osvieteneho cestovateľa zo západnej Európy, pričom sa usiluje vyňať ho zo skupiny štátov, s ktorými malo vtedajšie Uhorsko spoločné hranice (Halič, ruské impérium, Osmanská ríša, bulharské cárstvo). Medňanský vníma Považie predovšetkým ako súčasť Horného Uhorska, a tým aj súčasť vlasti, „otčiny“. Národ je v jeho ponímaní predovšetkým *natio hungarica*, ku ktorému ako príslušník starobylej šľachty patrí.

Naopak, štúrovcí naplňujú pojem národ v rámci uhorského kontextu iným významom. Centrum ich záujmu je slovenský národ, teda entita, ktorú by Medňanský nazval etnikom alebo obyvateľstvom. Zámer štúrovských textov nie je explicitne vyjadrený, no vieme, že k cestovaniu autorov nabádal samotný Štúr a cieľ ich správ z ciest bol v prvom rade informatívno-komunikačný a poznávací²⁴. V ich textoch neraz zaznievajú výčitky i priame výzvy zamierené na Slovákov, ktorí nepoznajú kraj, kde sa narodili a kde bývajú. J. M. Hurban sa nepriamo odvoláva na Medňanského cestopis napísaný v nemčine: „*Ale predsa je to žalostná skúsenosť, že Nemci viac vedia o týchto divoch našej tatranskej prírody než my sami, že ani jeden z našich učencov a básnikov zreteľ svoj na tieto divé krásy a krásne divy neobrátil! Už my len vždy pozde prichádzame k svojmu dielu. Ale že sa už zoberme raz, aby to aj ďalej nebolo!*“ (Hurban 2010, 31).

Kým u Medňanského je vďaka využívaniu sujetových motívov z histórie prítomná fascinácia minulosťou, ktorá prežíva v prítomnosti, u štúrovcov prevláda *topos* slovenskej budúcnosti, ktorý konotujú aj známe verše už spomínaného Matušku („Slováci ožijú“). A napokon, Dobšinský uzatvára pasáž svojej *Púti po otčine* vizionársko-mystickým obrazom: „*Mne sa Považie [...] v tej večernej hodine ľahkou, nad okolitými vieskami ležiace hmlou zakryté videlo sťa zjavenie, tajná krajina, v ktorej sa zdvíhajú sily k povstaniu veľkému, aby zlomili ťažké putá zlého sveta*“ (Dobšinský 2010, 154).

ZÁVER

Obrazy Považia, historických pamätihodností a prírodných krás, ktoré sa vyskytujú v štúrovských cestopisoch a cestopise grófa Medňanského, odrážajú dobové predstavy o krajine a ľuďoch v zmysle romantizujúcich konceptov a aspektov vznikajúcich nacionalizmov v strednej Európe. Účelom cestopisnej prózy grófa Medňanského, ako zástancu uhorského kultúrneho nacionalizmu,

²³ Výraz nacionalizmus v tomto článku používame v jeho neutrálnom význame a ako synonymum národného cítenia alebo národného hnutia.

²⁴ „*V našich slovenských krajoch mnohé tajomstvá sú ukryté, na ktorých toľko nám má záležať, aby sme ich odkrývali a čo najskôr sa s nimi oboznali. A toto je teraz hlavná Slovákov úloha*“ (Modráni – Zorkóci 2010, 228).

je posilnenie pocitu spolunáležitosti a predstavenie Horného Uhorska ako malebného kraja, ktorý je zaujímavý aj pre cudzincov. Štúrovci v duchu rodiaceho sa slovenského politického nacionalizmu sa snažia v cestopisných prácach najmä informovať vlastných súputníkov a chápu ich ako *gnóthi seauton* slovenského národa (Hurban 2010, 31). Pre Medňanského ako príslušníka starého uhorského rodu a predstaviteľa literárnej tvorby vtedajšieho centra (Viedeň, Pešť) sa pojem otčiny prekrýva s Uhorskom, u štúrovcov je otčinou Horné Uhorsko. Vyobrazenie Považia a jeho obyvateľov je tak podmienené spoločenským postavením autorov.

SUMMARY

The images of Váh River Valley, historical monuments and natural beauties, which appear in the travelogues of Štúr group and the travelogue of Count Mednyanszky, reflect the contemporary ideas about the country and people in the sense of romanticizing concepts and aspects of emerging nationalisms in Central Europe. The purpose of the travelogue prose of Count Mednyanszky, as a supporter of Hungarian cultural nationalism, is to strengthen the sense of belonging and to present Upper Hungary as a picturesque region that is also interesting for foreigners. In the spirit of nascent Slovak political nationalism, the Štúr group tries to inform their own companions in their travelogues and they perceive them as the *gnóthi seauton* of the Slovak nation (Hurban 2010, 31). For Mednyanszky, as a member of the old Hungarian family and a representative of the literary creation of the then center (Vienna, Pest), the concept of fatherland overlaps with Hungary, for the Štúr group the homeland is Upper Hungary. The depiction of Váh River Valley and its inhabitants is thus conditioned by the social status of the authors.

LITERATÚRA

- Beňovský, Móric. 2006. *Pamäte a cesty*. Lúč: Bratislava.
- Campbell, Joseph. 2018. *Tisíc tváří hrdiny*. Praha: Argo
- Daniš, Miroslav (ed.). 2022. *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- Demmel, József. 2017. *Panslávi v kaštieli. Zabudnutý príbeh slovenského národného hnutia*. Bratislava: Kalligram.
- Dobšinský, Pavol. 2010. Púť po otčine roku 1846. In: Eliáš, Michal (ed.): *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin: Matica slovenská, 132 – 180.
- Eliáš, Michal (ed.). 2010. *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej.
- Faktorová, Veronika. 2012. *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeneckého cestopisu*. Praha: ARSCI.
- Hurban, Miloslav Jozef. 2010. Prechádzka po považskom svete. Almanach Nitra II, 1844. In: Eliáš, Michal (ed.): *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin: Matica slovenská, 132 – 169.
- Koliová, Marianna. 2019. *Cestopisné obrazy v premenách času. Reprezentácia Tatier a Váhu v cestopisoch prvej polovice 19. storočia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Krman, Daniel. 2008. *Cestovný denník*. Z latinčiny do slovenčiny preložila Tatiana Kusá. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov
- Medňanský, Alojz. 1962. *Malebná cesta dolu Váhom*. Bratislava: Tatran.
- Minárik, Jozef (ed.) 1981. *Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiaša Masníka (1675 – 1677)*. Bratislava: Tatran.
- Modráni, Karol Alexander – Zorkóci, Karol. 2010. Opisy krajov slovenských. 1847 (Národný zábavník), 1847. In: Eliáš, Michal (ed.): *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin: Matica slovenská, 186 – 228.

- Molda, Rastislav (ed.). 2014. *Cestopisné denníky štúrovcov*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej.
- Moyšová, Stanislava. 2023. Slovenský cestopis v 17. storočí. Monomýtus v malom. In: Marius Mihet (ed.): *New Encounters. Literary, Cultural and Historical Studies*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 285 – 297.
- Pišová, Paula. 2022a. Obrazy Podunajska v cestopisnej reflexii N. M. V. Du Parc Locmariu. In: *Mladá Veda* 10/5, 29 – 42.
- Pišová, Paula. 2022b. Recepcia obrazu Uhorska a jeho obyvateľov v cestopisnej literatúre 19. storočia v kontexte svetovej literatúry. In: *Studi italo-slovacchi*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 101 – 115.
- Pišová, Paula. 2024. L'image du Danube dans trois récits de voyage français du XIXe siècle. In: *Romanistica Comeniana* 7/1, 85 – 101.
- Pišová, Paula – Pamulová Šavelová, Monika. 2021. The development of travel writing and its motifs from the 19th century to the present. In: *MMK 2021: Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky: 20. – 22. prosince 2021, Hradec Králové, Česká republika*. Hradec Králové: Magnanimitas, 792 – 800.
- Tibenský, Ján. 1962. Alojz Medňanský a Slovensko. In: Medňanský, Alojz: *Malebná cesta dolu Váhom*. Tatran: Bratislava.
- Truhlářová, Jana. 1999. *Krátká próza Guy de Maupassanta*. Bratislava: Veda.
- Turcerová-Devečková, Helena. 2024. *Ludovít Štúr a myšlienka slovenskej nezávislosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- Vargová, Zuzana. 2024a. Obraz severného Talianska v slovenských cestopisoch 19. storočia. In: Kiss-Szemán, R. (ed.): *Otisky stredoevropské krajiny a podnebí v našich kulturách.. = Imprints of the Central European landscape and climate in our cultures*. Budapest: ELTE BTK, 41 – 48.
- Vargová, Zuzana. 2024b. The Construction of the Image of Italy in the 19th Century on the Example of Travelogues Published in the Slovak Period Press = Konstrujubahja obrazu Italii 19. stoletija na prikladi trevelogiv, opublikovanich u slovackich periodičnij preci. In: *Social Communications* 16/1, 1 – 15.

KONTAKT

Mgr. Stanislava Moyšová, PhD.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Gondova 2
811 02 Bratislava
Slovenská republika
stanislava.moysova@uniba.sk